

VU Research Portal

Jongeren en criminaliteit: Een lange geschiedenis van de Middeleeuwen tot heden
de Koster, M.

published in
Tijdschrift voor Criminologie
2010

document version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)
de Koster, M. (2010). Jongeren en criminaliteit: Een lange geschiedenis van de Middeleeuwen tot heden. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52(3), 308-317.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
vuresearchportal.ub@vu.nl

Jongeren en criminaliteit

Een lange geschiedenis van de Middeleeuwen tot heden

Margo De Koster

De jeugd van tegenwoordig: één brok ellende als je sommigen mag geloven. Jongeren zijn een bron van misdaad, vertonen een toenemende agressie, kennen geen grenzen meer en stellen zich alsmaar individualistischer op. De roep om een harde aanpak klinkt steeds luider. Niets aan de hand, zeggen anderen dan weer. Jongeren zijn altijd agressief, uitdagend, rebels geweest. Jeugdbenden zijn van alle tijden. Historici voelen zich door deze debatten aangesproken. Zij kijken om in verwondering, en dat kan nieuwe perspectieven openen en tot een heroriëntering van de actuele discussies bijdragen.

In deze kroniek wordt een lange wandeling door de tijd gemaakt, gaande van de Middeleeuwen tot nu. Graag vestig ik daarbij aandacht op de verzamelbundel *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief* van de Belgische historici Catharina Lis en Hugo Soly (2001). Samen met een artikel van P.C. Spierenburg (2000), die een fascinerende vergelijking maakt tussen het jeugdgeweld in het Amsterdam van rond 1700 en het hedendaagse jeugdgeweld, behoort deze bundel tot de zeldzame studies betreffende jeugdcriminaliteit die een langetermijnperspectief hanteren. Het heden is uiteraard nooit een herhaling van het verleden en de historische parallellen liggen daarom allerminst voor de hand. Maar reflectie over de lange termijn biedt wel de mogelijkheid om permanenties en veranderingen op het spoor te komen, en daar bepaalde recurrenties en mogelijke scenario's uit af te leiden. Deze bijdrage behandelt enkele krachtlijnen in verband met evoluties in de beeldvorming en gevoeligheden omtrent 'probleemjongeren', de concrete uitingen van jeugdig crimineel gedrag in het verleden en ontwikkelingen in de aanpak van jeugdcriminaliteit tijdens de voorbije eeuwen. Om die lijnen uit te zetten wordt vertrokken van het hedendaagse debat.

Stijgende jeugdcriminaliteit?

'De jeugd' haalt vaak de krantenkoppen. Doorgaans in de rol van dader, soms ook in die van slachtoffer, maar dan gaat het bijna altijd om kindermishandeling. Pubers, adolescenten of jongvolwassenen worden in de pers zelden in eerste instantie als slachtoffers voorgesteld. Als daders zijn zij uiteraard zichtbaarder en worden ze als bedreigender ervaren, omdat zij dan veelal in de publieke ruimte opereren, maar dat verklaart nog niet waarom de media-aandacht voor 'jeugd-delinquentie' vele malen groter is dan die voor het seksuele, fysieke of psychische misbruik waarmee een op de drie jongeren in de privésfeer te maken heeft, en

voor het structureel maatschappelijk geweld dat minderjarigen als groep wordt aangedaan (Brown, 2005). Daarnaast vernemen we van de media, de politiek en het publiek ook vaak dat het van kwaad naar erger gaat met de jeugdcriminaliteit. Natuurlijk, we werden de laatste jaren meermaals geconfronteerd met extreme vormen van jongerengeweld, zoals de bloedbaden op scholen en universiteiten. De incidenten veroorzaakten telkens een grote commotie. Dat is begrijpelijk, maar waarom geven zulke uitzonderlijke fenomenen aanleiding tot paniecreacties en zelfs collectieve hysterie over 'de jeugd'? Worden spectaculaire gewelddaden waarbij doden vallen als het topje van de ijsberg gepercipieerd en brengen ze juist daarom zoveel deining teweeg? Mogelijk, maar hoe groot die ijsberg dan precies is, is niet met zekerheid te zeggen: noch politiestatistieken, noch slachtofferenquêtes, noch zelfrapportagegegevens, noch medische registraties bieden een volledig en eenduidig beeld (Muncie, 2009, 17-24).

Misdaadstatistieken moeten met grote omzichtigheid worden benaderd, zoals ten overvloede blijkt uit het feit dat dezelfde cijfers vaak op heel verschillende manieren geïnterpreteerd kunnen worden en bijgevolg tot zeer uiteenlopende conclusies leiden. De discussie onder criminologen of de jeugddelinquentie in West-Europa al dan niet verontrustende proporties aanneemt, wordt dan ook alsmear verwarrender en virtueel. Zo wordt bijvoorbeeld voor Nederland tussen het begin van de jaren 1980 en 2000 enerzijds gewezen op de sterk gestegen politie-cijfers voor delicten als bedreiging en diefstal met geweld, anderzijds wordt de betrouwbaarheid van die cijfers betwijfeld, omdat politie en justitie jeugdcriminaliteit sterker zijn gaan bestrijden en omdat slachtoffers vaker aangifte doen (Wittebrood, 2000). Voor België liggen de zaken nog anders. Hier spreken onderzoekers van een 'statistische blinde vlek' voor de laatste jaren: de laatste publicatie van de officiële statistieken van het Belgische jeugdrechtsysteem dateert immers van 1989 (Vanneste, 2005).

Dat er een verschuiving in tolerantiedrempels meespeelt, lijkt plausibel. Zo wijzen diverse criminologische studies op een groeiende afkeer van straatgeweld onder de meerderheid van burgers en suggereren ze dat de overvloedige media-aandacht voor gewelddadige incidenten daar debet aan is. Kan men dan concluderen dat de gestegen cijfers niet zozeer een reële toename van jeugdcriminaliteit en -geweld weerspiegelen, maar veeleer een afnemende tolerantie van burgers en een strengere aanpak van overheden die daarop inspelen? Niet zonder meer, want een hogere aangifte door slachtoffers of getuigen neemt niet weg dat vele feiten ongemeld en dus onzichtbaar blijven voor het oog van de statistiek. Waar in ieder geval geen twijfel over lijkt te bestaan, is dat hardnekkige en gewelddadige jeugdcriminelen maar een kleine minderheid vormen: zowel in België als in Nederland vertegenwoordigen zij nooit meer dan 5 procent van de mannelijke bevolking. Deze 'harde kern' heeft volgens de schattingen van de onderzoekers wel een onevenredig groot aandeel in de totale omvang van de criminaliteit, variërend tussen 30 en 60 procent (Eliaerts, 2006; Van der Laan, 2008; Weijers & Eliaerts, 2008).

Aangezien de meningen al sterk uiteenlopen waar het de definitie van het probleem betreft, hoeft het niet te verwonderen dat de aanpak ervan evenmin onderwerp is van consensus. Dat probleemjongeren sneller aangepakt moeten worden,

daar zijn de meeste deelnemers aan het debat het nog wel over eens, maar daarna scheiden hun wegen, want sommigen pleiten al jaren voor een strengere bestraf-fing en anderen voor hulpverlening en begeleiding, met nadruk op het pedagogi-sche karakter van de interventie. In elk van beide groepen treft men nog varian-ten op deze twee ‘modellen’ aan, maar grosso modo is het binnen deze marges dat het beleid inzake jeugddelinquentie de voorbije twee eeuwen over en weer heeft gependeld. Vandaag woedt de strijd tussen beide kampen opnieuw hevig: volgens sommigen is de jeugdcriminaliteit vrijwel onbeheersbaar en moet justitie het strafrecht voor volwassenen ook op minderjarige delinquenten kunnen toepas-sen, terwijl dat volgens anderen niets oplevert en zelfs contraproductief werkt, omdat een punitieve aanpak nu eenmaal niets verandert aan de fundamentele oorzaken van delinquent gedrag (Eliaerts, 2001).

Een eeuwenoud zeer, maar pas een ‘probleem’ vanaf de negentiende eeuw

Het koor dat het moreel verval en ‘asociaal’ gedrag van de jeugd bejammert, kent een zeer lange traditie. Het zingt al sinds de Oudheid, nu eens wat luider, dan weer wat zachter, en niets doet vermoeden dat het daar in de toekomst mee zal ophouden. Nadat Aristoteles zich al in negatieve termen had uitgelaten over het kind dat niet in staat was om te kiezen en het lichaam te beheersen, liet ook de H. Augustinus er in zijn *Confessiones* geen twijfel over bestaan: hij schilderde de ‘jeugd’ in de somberste kleuren af, als een tijd van frivoliteit en weerspanningheid, gebrek aan respect voor ouders en sociaal meerderen, clownerieën in plaats van bidden (Alexandre-Bidon & Lett, 1997). Het thema van het generatieconflict stond ook bij vele politieke denkers in de veertiende eeuw hoog op de agenda en in de zestiende eeuw vertolkten rechtsgeleerden zoals Filips Wielant en Joos de Damhouder evenmin een individueel standpunt met hun klaagzang: ‘Wy bevin-den dat de kynderen van onsen jegenwoordeghen tyde snoodere ende veel erg-heren zijn dan de kynderen van voorleden tyden waeren (Godt betert)’ (Soly, 2001, 101). Shakespeare ventileerde deze ergernis als volgt: ‘I would there were no age between 10 and three-and-twenty, or that youth would sleep out the rest; for there is nothing in the between but getting wenches with child, wronging the ancients, stealing, fighting’ (*The winter’s tale*, omstreeks 1610).

Tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw waren in Europese steden dan ook veel klachten te horen over de jongerenverenigingen die jeugdigen er volgens de geestelijkheid alleen maar toe brachten het Woord Gods te misprijzen, te rebelle-ren tegen hun leraren, ouders en werkgevers, hun tijd te verliezen met leegloperij, vandalenstreken uit te halen, diefstallen te plegen en zelfs branden te stichten (Soly, 2001). De toenmalige autoriteiten definieerden deze vormen van deviant en crimineel gedrag van jongeren evenwel niet als een specifiek en autonoom maatschappelijk probleem, dat een aparte aanpak vereist; dat zou pas vanaf omstreeks 1830 gebeuren. In die negentiende-eeuwse ‘ontdekking van jeugdcri-minaliteit’ zijn verschillende maatschappelijke, politieke en economische verande-ringen belangrijk geweest. Ik beperk mij hier tot een verwijzing naar de bredere context van de sociale kwestie, waarin het verpauperde milieu van de stedelijke

arbeidersklasse als een broeihaard van immoraliteit en criminaliteit verscheen voor de burgerij, en deze haar heil zocht in het vroegtijdig onttrekken van kinderen aan zulke verderfelijke invloeden. Daarmee werd de basis gelegd van de moderne notie van de jeugddelinquent als slachtoffer van een problematische opvoedingssituatie, en van het twintigste-eeuwse stelsel van de jeugdbescherming met zijn afzonderlijk jeugdstrafrecht (Christiaens, 2001).

Gewelddadige jongens

In de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne steden waren jongeren veel nadrukkelijker in het straatbeeld aanwezig dan vandaag (wat de geïndustrialiseerde landen betreft), want meer dan 40 procent van de bevolking was toen jonger dan 20 jaar. Hoewel dat aandeel in de daaropvolgende eeuwen afnam, bleef die aanwezigheid van jongeren in de publieke ruimte voor de lagere klassen tot diep in de twintigste eeuw een cruciaal aspect van het dagelijks leven. Het historisch onderzoek wijst uit dat deze aanwezigheid gepaard kon gaan met allerlei vormen van geweldpleging, gaande van nachtlawaai en vandalisme tot verkrachting en moord. Was de leeftijdsgroep van 15 tot 24 jaar bijzonder sterk vertegenwoordigd, zoals in de universiteitssteden of industriële centra met hoge concentraties van leerjongens en ongehuwde gezellen of loonarbeiders, dan was ook het risico van deviant of crimineel gedrag zeer groot, want groepsvorming werkte dit ten eerste in de hand. In het vijftiende-eeuwse Dijon bijvoorbeeld was de overweldigende meerderheid van de verkrachters tussen 18 en 25 jaar, en de meesten onder hen handelden collectief, samen met andere leden van een *fraternité*. Doodslag kon het resultaat zijn van een 'proef' die men in het kader van zo'n jongerenvereniging moest afleggen. Zo besloot een groepje jongens in 1513 in München na een drinkgelag de eerste de beste die ze op straat zouden tegenkomen te molesteren; toen het een mankepoot bleek te zijn, pakten ze de tweede toevallige voorbijganger aan, een bediende van de hertog van Württemberg, die de 'flinkheidsproef' niet overleefde (Lis & Soly, 2001). Uitzonderlijke gevallen? Daar lijkt het niet op: in het laatmiddeleeuwse Brugge, bijvoorbeeld, maakten vier op de tien jonge geweldplegers zich schuldig aan zwaardere delicten, zoals messentrekkerij, verwonding, doodslag en moord (Dupont, 2001).

De meeste dodelijke slachtoffers vielen niet door moord met voorbedachte rade, maar door (de slechte verzorging van) verwondingen, opgelopen tijdens spontane of geregelde vechtpartijen. Een aanleiding voor zulke gewelddadige confrontaties was gauw gevonden, maar daarom waren het nog geen ongecontroleerde ontloadingen van pure fysieke agressie. Meestal waren het reacties op verbale provocaties, die direct raakten aan de eer en reputatie van de familie, het ambacht of de leeftijdsgroep, en daarom beantwoord moesten worden door middel van het publiekelijk etaleren van verbale of fysieke kracht (Spiereburg, 2000). Uiteraard werd doodslag niet altijd per ongeluk gepleegd. Bloedige afrekeningen en vergeldingsacties tussen vijandige clans waren niet alleen in de laatmiddeleeuwse, maar ook in de negentiende en zelfs vroeg twintigste-eeuwse steden nog steeds aan de orde van de dag. Typisch voor deze confrontaties, of ze nu spontaan ontstonden

of in onderlinge afspraak georganiseerd en terdege voorbereid werden, was de onduidelijke rolverdeling tussen de deelnemers in categorieën van daders en slachtoffers. Al wie betrokken raakte in het brutale spel van uitdagen, riposteren, dreigen en chargeren, maakte kans in de klappen te delen (Vrints, 2006).

Het lijdt in ieder geval geen twijfel dat vele vormen van geweldpleging door jongeren in het verleden onverbrekkelijk verbonden waren met het opbouwen of verdedigen van een reputatie, het bevechten van een plaats op de huwelijksmarkt en andere strategieën om zich in de gemeenschap te integreren. Dat geweld was vaak geritualiseerd en de dader(s) mocht(en) doorgaans op een hoge graad van tolerantie rekenen, zelfs wanneer er bloed had gevloeid.

Daar waar veelal ernstige geweldsdelicten met ongeveer 60 procent van alle feiten tussen circa 1350 en 1550 het beeld van de jongerencriminaliteit lijken te hebben bepaald, daalde hun aandeel aanzienlijk in de daaropvolgende perioden en kwamen vermogensdelicten, doorgaans diefstal en heling van gestolen goederen, op de voorgrond te staan. Maar het was pas ver in de twintigste eeuw, naargelang de lagere klasse verburgerlijkte en de normen van de hogere klassen overnam, dat de taal van de vuist almaar minder getolereerd en publiek geweld van zijn betekenis ontdaan en dus 'zinloos' werd (Spierenburg, 2000).

Twee andere klassiekers: jeugdbenden en diefstal

Naast jongerengroepen die de stad afschuimden om de beest uit te hangen, wat met frequente en vaak bijzonder gewelddadige vechtpartijen tussen rivaliserende groepen, vandalisme en kleine vormen van diefstal gepaard ging, treft men in verschillende perioden ook 'echte' jeugdbenden aan, criminele *gangs* dus. Vooral aan het einde van het Ancien Régime werden na het Vlaamse platteland ook de Brabantse en Vlaamse steden overspoeld door jeugdbenden die aalmoezen afpersten, groepsgewijs winkeldiefstallen en inbraken pleegden en branden stichten. Tussen 1770 en 1785 arresteerden de Antwerpse gerechtsofficieren meer dan 70 jongens die tot zes verschillende dievenbenden behoorden, waarvan sommige gedurende een betrekkelijk lange periode een intense activiteit hadden ontplooid. Twee van die *gangs* werden aangevoerd door 17- tot 19-jarigen, maar in de andere gevallen waren er geen leiders in de eigenlijke zin en had de overweldigende meerderheid van de bendeleden de leeftijd van 16 jaar nog niet bereikt. Vaak opereerden ze op eigen initiatief, maar de zwaardere vergrijpen pleegden ze meestal samen met en onder dwang van volwassenen die deel uitmaakten van een professioneel crimineel circuit (Steege, 2001).

Vele vormen van 'kleine diefstal' werden gepleegd door kinderen en jongeren uit arme gezinnen die in complexe overlevingsstrategieën waren verwickeld: het ging dan om incidentele noodoplossingen, waarnaar werd teruggegrepen wanneer men behoefte had aan bronnen van aanvullend inkomen. Dit was geen typisch Ancien Régime-fenomeen, want er zijn talrijke aanwijzingen van zulke 'sociale criminaliteit' in de negentiende en twintigste eeuw, waarbij meestal jonge kinderen, zowel jongens als meisjes, actief waren betrokken. Andere jongeren namen deel aan meer georganiseerde vormen van diefstal, die heling en bijgevolg een illegaal com-

mercieel circuit veronderstelden, waarbij volwassenen niet zelden aan de touwtjes trokken. Zij legden zich toe op het groepsgewijs stelen van waardevolle voorwerpen, zoals juwelen of luxe textielgoederen, die dan door de laatsten werden doorverkocht (Christiaens, 2001). Diefstal door jongeren had evenwel lang niet altijd te maken met materiële nood of georganiseerde criminaliteit, integendeel: zowel tijdens de Middeleeuwen als in de twintigste eeuw stalen vooral jonge mannen en vrouwen ook wel eens omdat ze geld nodig hadden om te kunnen uitgaan. Naarmate de moderne commerciële vermaaksindustrie met haar theaters, cafés, bioscopen en dancings vanaf de late negentiende eeuw spectaculair groeide, namen gelddiefstallen, evenals conflicten tussen ouders en kinderen over zakgeld, in hoog tempo toe (De Koster, 2009). Daarnaast waren jongeren in geen enkele periode ongevoelig voor mooie kleren en andere dure en luxueuze voorwerpen (juwelen, zilverwerk enzovoort). Het is meer dan aannemelijk dat in een samenleving waarin al vanaf de late Middeleeuwen sociaal aanzien in toenemende mate veruiterlijkt werd (wordt) via kledij en recenter ook zelfs het vinden van een identiteit en geluk verbonden wordt met consumptie, dergelijke diefstallen in de eerste plaats dien(d)en om deze vormen van sociaal kapitaal te verwerven.

Van pendelen tussen hulp en straf naar herstel

Tot in het begin van de twintigste eeuw werden jonge daders onverkort gestraft volgens wetten en regels die ook voor volwassenen golden, zij het met inachtneming van het principe van *doli incapax*, het onvermogen om (doelbewust) kwaad te doen, dat aan het jonge kind werd toegeschreven, waarbij de leeftijdsgrens kon variëren van zeven tot 15 jaar. Ook in de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd (zes- tiende tot achttiende eeuw) werden voor jongeren dus verzachtende omstandigheden ingeroepen én aanvaard, althans tot een bepaalde leeftijd en voor zover er niet met voorbedachten rade was gehandeld. Hun deviant gedrag kon immers geduid worden als het gevolg van jeugdige overmoed, als de manifestatie van ongecontroleerd temperament, veroorzaakt door de natuurlijke hitte van het jonge bloed (Lis & Soly, 2001). Maar vele jonge daders werden wel degelijk, net als volwassenen, onderworpen aan openbare, exemplarisch bedoelde schandstraffen, verbanning, (vaak gruwelijke) lijfstraffen of de doodstraf (de twee laatste o.a. voor diefstal, roof, moord en doodslag), en bovendien werd hun schuldbekentenis tot ver in de zestiende eeuw vaak afgedwongen door middel van foltering. Meer nog, onderzoek heeft aangetoond dat de door rechtsgeleerden gepropageerde clementie voor jonge daders in werkelijkheid vaak bleef steken in retoriek, en dat jongeren voor eenzelfde soort delict, zoals diefstal, doorgaans zwaarder (lichamelijk) gestraft werden dan volwassenen (Dupont, 2001). Vanaf de Verlichting werd opsluiting in de gevangenis de meest gangbare straf.

Aan het einde van de negentiende eeuw werd, in het verlengde van de 'ontdekking' van jeugdcriminaliteit als apart probleem, steeds vaker geopperd dat het klassieke strafrechtssysteem ongeschikt was om een efficiënte bescherming van de maatschappij te verzekeren, zeker wat kinderen betreft. Een bijzonder rechtssysteem voor jeugdigen werd uitgedacht, met van meet af aan een dubbelzinnig

mengsel van hulpverlening en sociale controle. Voortaan werden minderjarigen niet langer gestraft, maar onderworpen aan een heropvoedingsmaatregel, en dit tot aan hun meerderjarigheid. De oorzaken van het jeugddelinquent gedrag werden niet langer bij de jonge dader zelf, maar bij een slechte opvoeding en een criminogene leefomgeving gelegd, waartegen het kind 'beschermd' moest worden door het aan dit milieu te onttrekken (Christiaens, 2001).

Te onderstrepen is dat men bij de overstap naar dit 'beschermingsmodel', de basis van de huidige justitiële jeugdbescherming, zeker niet alleen aan het belang van het kind dacht en evenmin een 'zachtere' aanpak van jonge daders voorstond, wel integendeel: de voornaamste motor was grote bezorgdheid over de 'stijgende' jeugdcriminaliteit en de wil om die kordater te kunnen bestrijden (Eliaerts, 2001). Het is dan ook merkwaardig vast te stellen dat de 'inefficiëntie' van dit model tegenover de (vermeende) stijging van de jeugddelinquentie nu op haar beurt gebruikt wordt om een terugkeer naar een punitief strafrechtsmodel te bepleiten. In verscheidene landen komt het traditionele jeugdrecht, gericht op het opvoedend karakter van de interventies, onder druk te staan. Men pleit voor een volledige afbouw van het stelsel, of minstens voor het verwijderen van de 'rotte appels' uit de mand van de justitiële jeugdbescherming, met name van jonge delinquenten die vaak recidiveren of zware criminaliteit plegen (Junger-Tas & Decker, 2006).

Vanaf de jaren negentig kennen Nederland en België evenwel ook, zoals andere landen, de opkomst van de 'herstelrechtelijke' beweging. In het herstelrecht worden, volgens de voorstanders van dit model, het persoonlijke en maatschappelijke leed en de schade die de (jonge) dader heeft veroorzaakt zo goed mogelijk hersteld, wat onder meer via bemiddelings- of compensatie-initiatieven kan gebeuren, op een wijze die liefst door de rechtstreeks betrokken partijen wordt vastgesteld. Aldus worden tegelijk de grenzen van de maatschappelijke tolerantie duidelijk aangegeven en krijgt het slachtoffer weer alle aandacht die het toekomt. Herstelrecht is volgens de aanhangers van dit model verschillend van strafrecht omdat de *intentie* niet aanwezig is om leed op te leggen. Het verschilt van het beschermingsrecht, omdat het niet de bedoeling is een opvoedend project te realiseren. Beide effecten kunnen zich eventueel voordoen, maar zijn ondergeschikt aan het hersteldoel: het herstelrecht meet de interventie af aan de ernst van de reeds veroorzaakte schade en leed. Het restauratieve antwoord treedt daarnaast op in een responsabiliserende staat (in plaats van een machtsstaat, bij het strafrecht, of een welvaartsstaat, bij het beschermingsmodel), beoogt de opheffing van de schade, streeft naar tevredenheid van al de betrokkenen en stelt het slachtoffer centraal in de gehele procedure (Walgrave, 2008).

Lessen uit het verleden?

Bemiddeling, compensatie, herstel: het klinkt de historicus bekend in de oren. Immers, in verschillende tijdsperioden en regio's werd de overweldigende meerderheid van alle bekende vergripen *niet* via een gerechtelijke bestraffing, maar wel buiten of in de marge van het gerecht of via alternatieve (civiel)rechtelijke ini-

tatieven afgehandeld, en daarin stonden compensatie van en bemiddeling met het slachtoffer meestal centraal. Deze compensatie kon verschillende vormen aannemen: een 'compositie' of financiële schikking tussen slachtoffer en dader, herstel van de schade (bij beschadigingen), terugbetaling van het slachtoffer in natura, bijvoorbeeld door het opknappen van klusjes voor die laatste of het schenken van waardevolle voorwerpen, en het opleggen van informele fysieke, sociale of economische sancties door het slachtoffer (Bossy, 1983). Hoewel het laatste soort van afhandeling bij het slachtoffer wel een gevoel van 'rechtzetting' en genoegdoening kon creëren, was deze net als andere vormen van niet-strafrechtelijke correctie door de gemeenschap, rechters of andere officiële instanties niet per definitie herstelgericht; het ging dan om informele of 'alternatieve' sanctionering van de dader.

Regelingen gericht op compensatie van het slachtoffer en herstel van de veroorzaakte schade, eventueel in onderling overleg tussen dader en slachtoffer vormgegeven, kwamen niet alleen tot stand in een buitengerechtelijke, maar ook in een justitiële context. Naast invloedrijke personen uit de gemeenschap – de informele sfeer – werden ook politie en justitie geregeld als bemiddelaars en verzoeners ingeschakeld of traden ze als initiatiefnemers op van een schikking. Zo kon het slachtoffer de dader tot onderhandeling en restitutie aansporen via de opstart van een rechtsvervolging (als 'stok achter de deur') of konden de gerechtelijke autoriteiten in het kader van een lopende procedure dialoog tussen de beide partijen op gang proberen te brengen. Eens een overeenkomst bereikt, dan werd de procedure doorgaans stopgezet (Lis & Soly, 2001). Soms was zelfs expliciet in lokale wetgeving voorzien, zoals in meerdere middeleeuwse steden in de Nederlanden, dat een strafrechtelijke vervolging wegens de jonge leeftijd van de dader weliswaar kon worden afgewezen, maar de vader van de minderjarige dader dan kon worden verplicht de toegebrachte schade aan het slachtoffer te vergoeden (Dupont, 2001).

Voorstanders van het herstelrecht grijpen – onder meer – deze ervaringen uit een verder verleden aan om informele, herstelgerichte vormen van conflictoplossing naar voren te schuiven als een meer gewenst en effectief alternatief voor strafrechtelijke interventies. Het is evenwel hoogst onzeker of die oude opvattingen over rechtsbedeling op een of andere manier toepasselijk kunnen zijn in een eenentwintigste eeuwse context. Daarnaast kan men ook andere lessen trekken uit dat verleden, met name dat het in het herstelmodel gelegde verband tussen informeel overleg en solidariteit, gedeelde (eigen)belangen en een constructief gemeenschapsleven (Walgrave, 2008) steunt op een al te idyllische visie op zogenoemde 'traditionele' communiteiten en hun probleemoplossend vermogen.

Immers, het is niet zo dat daders en slachtoffers steeds spontaan en vrijwillig met elkaar in dialoog traden; vaak gebeurde dat enkel onder zware druk van de bredere sociale omgeving, waarin noties van eer en schande een centrale rol speelden. Voor gezinnen en individuen onder aan de maatschappelijke ladder was gebruikmaken van informele regelingen overigens niet zozeer een gevolg van solidariteit, maar veeleer een kwestie van overleven binnen sociale netwerken gebaseerd op de ijzeren wet van reciprociteit. Het kunnen mobiliseren van de eigen achterban, van sociaal kapitaal, wat voor buitengerechtelijke regelingen van vitaal

belang was, was daarnaast geen vanzelfsprekendheid. Het veronderstelde dat men binnen de lokale gemeenschap een zo goed als vlekkeloze reputatie genoot, wat impliceerde dat men bereid was dag in dag uit een nietsontziende informele sociale controle te ondergaan. Men dient er in dat opzicht eveneens rekening mee te houden dat informele vormen van conflictregeling zich altijd voltrokken in gemeenschappen gekarakteriseerd door scherpe sociale tegenstellingen en zeer ongelijke machtsrelaties. Niet alle slachtoffers maakten daarbij evenveel aanspraak op een 'genoegdoening' die aansloot bij hun noden en behoeften. En voor de dader hadden zulke regelingen soms een bijzonder punitief karakter: roddels, iemand publiekelijk te schande maken en (al dan niet geritualiseerde) collectieve sancties konden leden van zo'n gemeenschap onder zware druk zetten. Bovendien werden welbepaalde groepen en individuen quasisystematisch van bemiddelings- en compensatie-initiatieven uitgesloten: zij die als ongebonden 'buitenstaanders' werden gepercipieerd, omdat ze onvoldoende in een gemeenschap geïntegreerd waren – zichzelf erbuiten hadden geplaatst, er door waren uitgestoten of nieuwkomers waren (Lis & Soly, 2001). Het is geen toeval dat onder de jongeren die niet in zulke regelingen maar in een strafvervolgning terecht kwamen, 'loslopende' minderjarigen oververtegenwoordigd waren. Het ging meer bepaald om jonge mensen die aan de controlerende en corrigerende invloed van ouders of substituu-gezinshoofden ontsnapten omdat ze aan hun lot waren overgelaten of zich aan die invloed hadden onttrokken (De Koster, 2009).

Een laatste bedenking, ten slotte, is dat formele vormen van rechtsbedeling en bestraffing niet de doodsteek hebben gegeven aan vormen van informele conflictregeling. Integendeel, nieuwe wetsregels en juridische instituties werden precies in toenemende mate 'ingeweven' in de bestaande conflictoplossingsstrategieën. Men mag niet uit het oog verliezen dat alleen officiële gezagsdragers rechtszekerheid boden en dat op basis daarvan de parameters werden uitgezet waarbinnen infrajudiciële regelingen tot stand konden komen (Lis & Soly, 2001). Het is dan ook geen toeval dat er in het Westen omzeggens geen enkel restorativistisch initiatief is ontwikkeld dat werkelijk losstaat van het (straf)recht en van enige harde juridische back-up (Gutwirth, 2010). Kortom, eerder dan zich vast te haken aan ideale, utopische of historische beelden, hebben herstelgerichte inzichten vandaag bovenal baat bij het concreet observeren van bestaande praktijken en processen, hun modaliteiten, beperkingen en onverwachte en ongewenste effecten.

Literatuur

- Alexandre-Bidon, D. & Lett, D. (1997). *Les enfants au Moyen-Age, Ve-XVe siècles*. Parijs: Hachette.
- Bossy, J. (ed.) (1983). *Disputes and settlement. Law and human relations in the West*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, S. (2005). *Understanding youth and crime. Listening to youth?* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press.
- Christiaens, J. (2001). Jeugdcriminaliteit. Een apart probleem? Negentiende-eeuwse jongedaders en hun misdrijven. In: C. Lis & H. Soly (red.). *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel: VUBPress, 277-298.

- De Koster, M. (2009). Meisjes in de netten van justitie. Contexten en parcours van illegaliteit en vervolging van jonge vrouwen in Antwerpen. *Historica*, 32(2), 6-12.
- Dupont, G. (2001). Patronen van jongerencriminaliteit in een laatmiddeleeuwse grootstad (Brugge, 1385-1550). In: C. Lis & H. Soly (red.). *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel: VUBPress, 49-82.
- Eliaerts, C. (2001). Zalven of slaan? Het eeuwige pendelen tussen hulp en straf in de jeugdbescherming. In: C. Lis & H. Soly (red.). *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel: VUBPress, 371-393.
- Eliaerts, C. (red.) (2006). *Ernstige jeugddelinquentie. Mythe of realiteit? Prevalentie, risicofactoren, justitiële afhandeling*. Brussel: VUBPress.
- Gutwirth, S. (2010). Blurring als methode, ideologie als resultaat. In: W. Bruggeman, E. De Wree, J. Goethals, P. Ponsaers, P. Van Calster, T. Vander Beken & G. Vermeulen (red.). *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu, 563-576.
- Junger-Tas, J. & Decker, S.H. (eds.) (2006). *International handbook of juvenile justice*. Dordrecht: Springer.
- Laan, P. van der (2008). De meeste jongeren zijn niet crimineel. *Jeugdbeleid*, 2(1), 75-85.
- Lis, C. & Soly, H. (2001). Jeugd, criminaliteit en sociale netwerken, veertiende tot twintigste eeuw. In: C. Lis & H. Soly (red.). *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel: VUBPress, 11-48.
- Muncie, J. (2009). *Youth and crime* (3rd ed.). Sage Publications.
- Soly, H. (2001). Probleemjongeren in Brabantse en Vlaamse steden, zestiende-achttiende eeuw. In: C. Lis & H. Soly (red.). *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel: VUBPress, 101-142.
- Spierenburg, P.C. (2000). Jeugdgeweld in historisch perspectief. *Justitiële verkenningen*, 26(1), 9-20.
- Steege, E. (2001). Kinderen van vagebonden in plattelandsbenden tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw. In: C. Lis & H. Soly (red.). *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel: VUBPress, 143-167.
- Vanneste, C. (2005). De la production à l'exploitation statistique. L'intervention scientifique dans tous ses états. In: F. Vesentini (ed.). *Les chiffres du crime en débat. Regards croisés sur la statistique pénale en Belgique (1830-2005)*. Louvain-la-Neuve: Bruylant-Academia, 193-216.
- Vrints, A. (2006). *Het theater van de straat. Publiek geweld, respectabiliteit en sociabiliteit (ca. 1910-1950)* (ongepubl. doctoraatsverhandeling). Universiteit Gent, Geschiedenis.
- Walgrave, L. (2008). *Restorative justice, self-interest and responsible citizenship*. Devon: Willan Publishing.
- Weijers, I. & Eliaerts, C. (2008). Jeugdcriminaliteit. Wetenschappers over een brandend vraagstuk. In: I. Weijers & C. Eliaerts (red.). *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 13-22.
- Wittebrood, K. (2000). Trends in jeugdgeweld. *Justitiële verkenningen*, 26(1), 21-34.